

Anatomie současného historického excesu a hledání cesty z krize (o koncepci a komunikaci)

doc. Ing. Radim Valenčík, CSc., Vysoká škola finanční a správní

Motto: „*Hotový recept dnes nemá nikdo, a co je horší, nikdo ho ani příliš vážně nehledá; spíš všichni pasivně čekáme, co nám bůh (nebo matka příroda, chcete-li) nadělí.*“

(L. Pána, L. Štítkovec: Několik slov úvodem)

1. Úvod do problému (jaká je a co vyžaduje současná doba)

Téměř každý den přináší důkazy o tom, že žijeme v době **historického excesu**, narůstajících, zintenzivňujících se a zauzlujících se problémů, kdy se nad celým světem stále více vznáší otázka přežití. Otázku, jak k současné situaci došlo a jak se z ní dostat, obsahuje i apel, který jsem zvolil jako motto příspěvku. Přitom je důležité nikoli jen hledat a **nacházet cestu či způsob řešení současných problémů**, ale společně s tímto hledáním a postupným nacházením také **prokomunikovat** výsledky dosažené v uvedeném směru. Řešení totiž nelze čekat „shora“, od „těch nahoře“, od nějakého „osvíceného panovníka“, který se objeví, „až národ zakusí velká hoře“ (jak si to představoval kdysi již Helvétius). Změna k lepšímu a náprava současných problémů (současné degenerace) může nastat jen tehdy, když bude výsledkem **kvalifikovaného a masového odporu**. To je také důvod, proč je dnešní konference, jako jedna z prvních vlaštovek, významnou příležitostí, jak se na dobu složitých zkoušek, která prověří naše racionální i morální kvality, připravit.

Tak jako se spojují praménky potůčků a říček v mohutnou řeku, tak jako se houfují vlašťovky, aby společným úsilím dosáhly cíle, tak je třeba trpělivě, krok za krokem, s citem pro pochopní názorů druhého dávat dohromady **společně sdílenou vizi a koncepci, která umožní společný postup při nápravě současného stavu**, resp. vyvedení globální společnosti z bahna zaslepené cesty. Musíme se přitom umět jednak poslouchat a převzít každý posun poznávání toho, o co dnes jde, ale také nepřehlížet odlišnosti v názorech, zejména pokud jde o podstatné momenty, aby celá společně budovaná stavba **racionální reflexe současné reality** stála na pevných nohou.

2. Cesta ke komplexnímu řešení problémů

Obdobnou aktivitou, jakou je tato konference, je i seriál čtyř na sebe navazujících konferencí (v létech 2014-2017), jejichž cílem je **připravit a prokomunikovat komplexní program reforem v oblasti odvětví umožňujících nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu**, přičemž součástí tohoto je i **reflexe společenského (lokálního i globálního kontextu) z hlediska realizace uvedených reforem**. Konference navazují na tradici započatou v roce 1998. Jsou na téma Lidský kapitál a investice do vzdělání. Letos 28.11.2015 proběhne 18. ročník. Pořádá jej Vysoká škola finanční a správní v Praze, viz stránky konference: <http://www.vsfs.cz/lidskykapital/>

Jedním z cílů, které si seriál klade, je postupem prací a prezentací jejich výsledků pozitivně ovlivnit kvalitu programů politických stran ve volbách, které se se vši pravděpodobností budou konat na podzim roku 2017. (Podle našeho odhadu právě v tu dobu mohou nazrát podmínky pro odstartování

pozitivních změn v zemi, jako je naše, a to s přihlédnutím ke konkrétnímu globálnímu kontextu - příležitostem, rizikům i bariérám.)

Podrobněji viz: <http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

Na základě výsledků loňské konference byla zpracována i monografie (první ročenka), která se pokouší o komplexní přístup k řešení současných problémů (Valenčík, 2014). Plný text je dostupný přes výše uvedený odkaz. Jedním ze zdrojů pohledu na vývoj společnosti, který nabízí, byla práce R. Richty a kolektivu (1966), jejíž padesáté výročí si budeme připomínat, a práce R. Reicha (1995).

Zkušenost řeckého hnutí SYRIZA ukázala a ukazuje, že **bez dostatečného odborného, komplexního, poctivého a široce sdíleného pochopení toho, o co dnes jde, nemůže být pokus o nápravu úspěšný**. Co vše by součástí takové vize, koncepce, programu (zkrátka racionální a odborně fundované opory úspěšného pokusu o nápravu) mělo být? Pokusím se to vyjádřit formou modulů. Můžeme se přít o to, co by mělo být obsahem modulů. Měli bychom se však shodnout, že koncepční přístup musí tyto (a případně i další) moduly obsahovat, jinak bude bezzubý:

Modul 1: Reflexe doby

Zde je třeba odpovědět na otázku, zda se nacházíme v běžné situaci, nebo zda se nahromadily a zauzlily problémy, bez jejichž řešení se budou zvyšovat rizika a ztráty (on je to koneckonců boj o naše přežití). Pokud v současnosti jde o určitý historický exces, je dobré popsat jeho základní parametry. Z čehož by mělo každému normálnímu člověku dojít, že se děje něco výjimečného a že změna (náprava) je nutná, pokud nemá být hůř a hůř.

Modul 2: Historické tendence

Zde je potřeba současnou dobu zařadit do kontextu historického vývoje. Nacházíme se v situaci, která se jednou za čas opakuje např. v důsledku toho, že bohatí bohatnou a chudí chudnou, nebo že degeneruje institucionální systém společnosti – a pak je třeba náprava? Nebo je to dáno tím, že se vyčerpaly možnosti setrvačného vývoje společnosti a že je nutný posun společnosti na vyšší úroveň, na novou kvalitu jejího rozvoje, tak jak k tomu bylo např. v důsledku průmyslové revoluce?

Modul 3: Komplex reform

Jaké reformy a ve kterých oblastech je třeba realizovat? A jak jsou tyto reformy provázány? Co je v nich rozhodující? Jak souvisejí s historickými tendencemi vývoje?

Modul 4: Subjekt změny

Kdo je nositelem, tj. subjektem nápravy? Jak se tento subjekt rodí a zrodí? Jakou institucionální podobu bude mít? A jakou roli v tom může sehrát samotná teoreticky podložená koncepce změn?

Modul 5: Motivy změny

Jaké pohnutky mohou vést lidi k tomu, aby současné problémy řešili? Jak tyto pohnutky souvisejí s jejich životními podmínkami i existenciálním rozměrem jejich života? V neposlední řadě pak jakou roli hraje samotné kritické myšlení člověka?

Modul 6: Bariéry změn

Co nápravě brání? Komu vyhovuje současný stav a z čeho vyrůstá jeho moc? Jaké mechanismy plodí moc, která způsobila krizi daného stavu?

Modul 7: Reflexe (monitorování) situace

Zde je potřeba popsat konkrétní společenské jevy (na bázi konceptu obsaženého v předcházejících bodech), ukázat, jak jsou rozloženy síly, jak se rodí subjekt změn a jak se prohlubuje společenská krize. Přitom tak, aby odsud vyplývaly krátkodobé a střednědobé prognózy, včetně akční odpovědi na otázku, jak reagovat na vývoj situace, tj., co dělat.

Toto je minimálních sedm modulů, které by mělo každé koncepční řešení obsahovat. Pak může být dostatečně komplexní a může být oporou v reálném zápase o nápravu. Kdo to myslí vážně, kdo nerezignoval a kdo nechce jen nadávat na to, co strašného se děje, měl by si ve své hlavě koncepci obsahující tyto moduly pěstovat. Učit se z toho, co přináší doba. Učit se z toho, jak se na ni kdo dívá.

Mohou být i další moduly – např. modul týkající se samotné metodologie přístupu, modul, který nazývám využíváním "startovních oken k prokomunikování reform", modul popisující rozklad mocenských elit a jeho logiku apod.

Nejhorší by bylo spoléhat, že při pochopení toho, o co jde a co dělat, vystačíme s nějakou katastrofickou či konspirativní vizí. Obojí se dobře čte a autoři, kteří umějí jedno či druhé napsat, bývají populární. Už proto, že obojí dává zdánlivě odpověď na všechny otázky (kdo je ten hodný a kdo je ten zlý, kdo za všechno může), především však vedou k individuálnímu alibismu (nemusíme nic dělat, protože vše se rozhoduje či je rozhodnuto bez nás).

3. Teoretický základ a jeho rozvíjení

Když jsme zahájili seriál čtyř navazujících konferencí Lidský kapitál a investice do vzdělání, rozhodli jsme se každý rok v předstihu před konáním konference zformulovat základní teze koncentrovaně odrážející dosažený stav poznání a v návaznosti na nové poznatky je další rok inovovat. Jednak proto, aby byl zřejmý a čitelný směr, kterým jsme se vydali, jednak proto, aby bylo možné sledovat, jak se během roku posunulo poznání dané problematiky.

Zde jsou výchozí teze pro rok 2015:

1. Nejobecnější příčinou současných problémů je to, že doposud nedošlo k přeorientaci stávajícího setrvačného vývoje směrem ke společnosti produktivních služeb, tj. společnosti, v níž těžišťem ekonomiky jsou produktivní služby bezprostředně spojené a nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu.

2. Ekonomický růst může být současně exponenciálně dynamický a trvale udržitelný, resp. dokonce musí být exponenciálně dynamický, aby byl trvale udržitelný. Základem tohoto typu růstu jsou produktivní služby, které mají efekty znázorněné následujícím obrázkem (rychlejší profesní start, lepší uplatnění, prodloužení zenitu i horizontu produktivního uplatnění):

Obrázek 1: Vlastní výtvar (Valenčík a kol.)

Plnější využívání investičních příležitostí spojených s rozvoje, uchování a uplatněním lidských schopností může dokonce exponenciální dynamiku růstu (ve smyslu procentuálních přírůstků ze zvyšujícího se základu) oproti té, kterou přinesla průmyslová revoluce, zvýšit.

3. Rozhodující podmínkou přechodu k ekonomice produktivních služeb je zainteresovanost subjektů působících v oblasti produktivních služeb spojených s nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu; vytvoření zpětných vazeb (nezprostředkovaných institucionálním rozhodováním) mezi efekty produktivních služeb a financováním těchto subjektů, může podstatným způsobem přispět k vyšší dynamice ekonomického růstu, pozitivním změnám jeho charakteru a zvýšení kvality života lidí. Jedná se o změnu srovnatelnou s průmyslovou revolucí (patrně ještě výraznější).

4. K prosazení nové ekonomiky, tj. ekonomiky produktivních služeb, je nutný komplex vzájemně provázaných reforem v odvětvích sociálního investování a sociálního pojištění (zejména vzdělání, péče o zdraví a penzijního pojištění). Jedná se o reformy předpokládající plné využití investičních příležitostí v oblasti nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu, což znamená, že jejich realizace předpokládá orientaci společnosti na podstatně vyšší míru rovnosti při využívání těchto investičních příležitostí (ve smyslu nezávislosti na výchozích majetkových či příjmových poměrech nositele investičních příležitostí uvedeného typu). Jedná se o zcela jiný typ reforem, než je to, co je za reformy jen označováno, co je dnes deformovaným institucionálním systémem prosazováno a co ve skutečnosti slouží k vyvádění gigantických prostředků z veřejných rozpočtů ve prospěch lobby. Lobby, která ovládla finanční instituce i institucionální systém společnosti, lobby v důsledku působení kterých se zrychluje proces bohatnutí bohatých a chudnutí chudých. (O jaká lobby se jedná, upřesňujeme v dalším bodu.)

5. Neschopnost vytvořit si realistickou představu o možnosti exponenciálně dynamického trvale udržitelného růstu je gnoseologickou příčinou vzniku a šíření představ o katastrofickém či silovém řešení problémů spojených s existencí nepřekonatelných bariér růstu (formou reglementace spotřeby, omezení počtu obyvatelstva apod.). Tyto představy následně zvyšují intenzitu pozičního investování, jehož důsledkem je ekonomická segregace a oslabování institucionálního systému společnosti působením struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Návazně pak dochází k deformování reforem v oblastech systémů sociálního investování a sociálního pojištění, zneužívání jejich objektivní nezbytnosti k aktivitám poškozujícím společnost.

6. Hrozby a příležitosti, které vytváří současná doba v jednotlivých zemích, umožňují spolu s využitím teorie otevřít cestu k prosazení koncepčních komplexních reforem v oblastech sociálního

investování a sociálního pojištění. Reforem, které jsou orientovány na plné využívání investičních příležitostí souvisejících se svobodným rozvojem člověka a které předpokládají zdokonalování trhu v dané oblasti na bázi přenesené ceny a zprostředkovaného uplatnění přenesené ceny.

7. K analýze bariér, které vznikají mezi teoretickým řešením a jejich uplatněním v praxi, je možné i nutné využít teorii her, zejména při analýze pozičního investování a při analýze působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, dále pak při zkoumání možnosti pozitivního vývoje finančních trhů.

8. Vzhledem k tomu, že snaha zastřít působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad přerostla v systematické stupňování konfliktů a zvyšování jejich intenzity, je nutné věnovat značnou pozornost analýze aktuálního vývoje a jeho predikcím s cílem co nejpřesněji vymezit podmínky (včetně odhadu toho, kdy nastanou), které umožní v reakci na širší povědomí toho, že se nacházíme v historickém excesu, zahájit proces odborného a zejména veřejného prokomunikování nezbytných reforem, jejich lokálního i globálního kontextu.

V současné době probíhá na internetových stránkách konference otevřená diskuse k těmto tezím.

4. K některým myšlenkám v úvodních tezích konference

Pokud se vydáme cestou vytváření otevřeného, postupně rozvíjeného a konkretizovaného, zprůhledňovaného a komplexního konceptu, který by dával odpověď na otázku o co jde a co dělat, měli bychom velkou pozornost věnovat vzájemné komunikaci. Na jedné straně vnímat a chápat, co kdo říká, poučit se z toho, převzít nosné myšlenky. Na druhé straně nebát se upozornit na to, s čím nesouhlasíme, co se nám zdá být nesprávně pochopeno, co může být zavádějící apod. Proto jsem si vybral z úvodního materiálu konference (Pána, Štítkovec 2015) dvě myšlenky, které považuji za významné, které však – podle mého názoru vyžadují určité upřesnění.

První z těchto myšlenek je následující: „Teď vstupujeme do 21. století a postindustriální společnosti, kterou snad nejlépe charakterizuje možná trochu nadsazený slogan z oblasti informačních technologií, že totiž „21. století bude stoletím zpracování informací a výroba bude jen nevýznamným přidruženým prvkem“. Explozivní vývoj v robotice tomu dává za pravdu a lidská práce (hlavně ta manuální) bude čím dále tím méně potřebná.“ (Pána, Štítkovec 2015)

Jedním se současných hitů, které mají vysvětlit, o co jde v současné době, je myšlenka tzv. „*Čtvrté průmyslové revoluce*“. Jejím zastáncem je např. současný německý ministr financí Wolfgang Schäuble, němečtí sociální demokraté ji vložili do svého Hamburského programu, čeští sociální demokraté zahájili programovou diskusi k přípravě voleb v roce 2016, 2017 a chystají se německé kolegy následovat.

Ve stručnosti lze myšlenku „*Čtvrté průmyslové revoluce*“ charakterizovat takto:

„První průmyslová revoluce propukla koncem 18. století a odehrávala se ve znamení manufaktur, které využívaly energii vodních toků a páry. Druhá proběhla na počátku 20. století. Charakterizovaly ji pásová výroba, využívání elektřiny a spalovací motory. Třetí revoluce odstartovala v 70. letech minulého století s příchodem mikroprocesorů, využitím počítačů a automatizací jednotlivých výrobních linek. Čtvrtou průmyslovou revolucí představují kyberneticko-fyzikální systémy, díky kterým vzniknou "chytré továrny". Inteligentní zařízení převzou některé činnosti, které dosud

vykonávali lidé. Počítá se s metodami strojového vnímání, autokonfigurace a autodiagnostiky, a s počítačovým spojením strojů a dílů.“ (Korbel 2015)

Podle mého názoru:

1. Koncept tzv. „*Čtvrté průmyslové revoluce*“ je projevem **setrvačného myšlení v přelomové době**.

2. Je **plytký a nekomplexní**. Všimá si jen některých vnějších a nepodstatných jevů, nesnaží se uchopit všechny podstatné aspekty současné doby a ani k tomu není vybaven.

3. V současné době probíhá **mnohem zásadnější zlom, který je srovnatelný s původní průmyslovou revolucí**, patrně jde však o změnu mnohem zásadnější. Připomeňme si, že průmyslová revoluce zrodila průmysl jako zcela nový fenomén, naprosto zásadním způsobem přeměnila celou společnost za dramatických a někdy i drastických společenských převratů, kdy staré, to co se přežilo, snažilo uhájit svá privilegia proti novému, nastupujícímu.

4. **Nejde o vylepšování staré ekonomické základny, ale o zrod nové ekonomické základny společnosti**. A to mimo oblast průmyslu, tak jako průmysl vznikl mimo oblast zemědělství.

5. Teoretickým jádrem a hlavním úskalím pochopení toho, o co jde, všemi „udržovateli setrvačného myšlení“ je otázka **úlohy volného času**, což bezprostředně souvisí s **pochopením toho, co jsou lidské schopnosti**. (Zdá se to být triviální, ale není – ten, kdo si osvojil návyky místo skutečných schopností, velmi obtížně chápe, co to skutečné lidské schopnosti jsou.)

6. V důsledku svých zásadních „konstrukčních“ nedostatků bude koncept „*Čtvrté průmyslové revoluce*“ spíš zneužit k matení, ke kamuflování reálných problémů a jejich příčin, k ideovému sterilizování politických sil a politických subjektů, ke zvýšení míry dezorientace lidí. Otázkou je jen to, v jaké míře se jej tímto způsobem podaří zneužít.

Plytkost myšlenky „*Čtvrté průmyslové revoluce*“ nejlépe ilustruje to, jak jeden z protagonistů této myšlenky (Paul Mason) zachází s odkazem K. Marxe. Cituji z článku o jeho knize, která přebírá příslušné formulace (podtrhuji to nejdůležitější):

„V tomto "Fragmentu" si Marx představuje ekonomiku, v níž je hlavní rolí strojů vyrábět a hlavní rolí lidí je na ně dohlížet. Bylo mu jasné, že v takové ekonomice by hlavní produktivní síla byly informace. Výrobní síla takových strojů, jako je automatický tkalcovský stroj, telegraf a parní lokomotiva nezávisela na množství fyzické práce, jíž je zapotřebí k jejich výrobě, ale na stavu společenských znalostí. Organizace a znalosti, jinými slovy, jsou důležitějším faktorem výrobní síly než výroba strojů a jejich řízení.

Vzhledem k tomu, co se z marxismu stalo - teorie vykořisťování založená na krádeži pracovního času - je to revoluční výrok. Ukazuje, že jakmile se znalosti stanou samostatnou výrobní silou, která překoná práci potřebnou k výrobě stroje, velkou otázkou přestane být otázka "mzdy kontra zisky", ale kdo ovládá to, co Marx nazval "silou vědomostí".

V ekonomice, kde stroje dělají většinu práce, musí být podstata znalostí, uzavřených do strojů, být "společensky vlastněná". Ve svém konečném nočním myšlenkovém experimentu si Marx představoval konečný bod této trajektorie - vytvoření "ideálního stroje", který trvá navždycky a nestojí nic. Stroj, který by se dal sestavit zadarmo, by výrobnímu procesu nepřidal žádnou hodnotu a rychle by, během několika účetních období, omezil cenu, profit i pracovní náklady všeho, čeho by se ten stroj dotkl.

Jakmile si uvědomíte, že informace jsou hmotné a že software je stroj a že cena úložného prostoru, šířky pásma a zpracování informací klesá exponenciální rychlostí, začne být jasná hodnota Marxova uvažování. Jsme obklopeni stroji, které nestojí nic, a mohly by, kdybychom chtěli, trvat navždycky.

V těchto úvahách, které vyšly tiskem až v polovině dvacátého století, si Marx představoval, že budou informace ukládány a sdíleny v něčem, co se bude jmenovat "všeobecný intelekt" - bude to mozek všech lidí na Zemi propojený sociálními znalostmi, kdy mají všichni lidé prospěch z každého upgradu. Krátce řečeno, představoval si něco velmi podobného informační ekonomice, v níž dnes žijeme. A, jak napsal, existence této informační ekonomiky "vyhodí kapitalismus vysoko do povětří". (Britské listy 2015)

Nyní autentické citace z Marxových „Grundrissů“. Pro úplnost připomínám, že u nás vyšly v roce 1974 zásluhou R. Richty. Mimo jiné – první práce inspirované mnohem lépe pochopenými „Grundrissy“ (než ve výše citované pasáži) publikoval R. Richta již v polovině 50. Let. Z nich pak vzešla slavná týmová práce „Civilizace na rozcestí“, která je myšlenkově mnohem dál, než současné pokusy o koncept „Čtvrté průmyslové revoluce“. Nyní některé pasáže z Marxových „Grundrissů“.

„Směna živé práce za práci zpředmětněnou, tj. kladení společenské práce ve formě protikladu mezi kapitálem a námezdní prací - je poslední stupeň vývoje hodnotového vztahu a výroby založené na hodno tě. Jeho předpokladem je a zůstává — velké množství bezprostřední pracovní doby, množství vynaložené práce jako rozhodující činitel produkce bohatství. Ale tou měrou, jak se rozvíjí velký průmysl, se vytváření skutečného bohatství stává méně závislým na pracovní době a na množství vynaložené práce než na síle činitelů, kteří se v průběhu pracovní doby uvádějí do pohybu a kteří sami zase — jejich síla a působivost — nemají žádný vztah k bezprostřední pracovní době, kterou stojí jejich výroba, nýbrž závisejí spíše na všeobecném stavu vědy a na pokroku techniky, čili na aplikaci této vědy ve výrobě. (Rozvoj této vědy, zvláště přírodovědy a s ní i všech ostatních, sám opět odpovídá rozvoji materiální výroby.) Zemědělství např. se stává pouhou aplikací vědy o materiální látkové výměně, o tom, jak ji regulovat co nejvýhodněji pro celý společenský organismus. Skutečné bohatství se naopak projevuje — a to ukazuje velký průmysl — jednak v obrovském nepoměru mezi vynaloženou pracovní dobou a jejím produktem, jednak v kvalitativním nepoměru mezi prací redukovanou na čistou abstrakci a mohutností výrobního procesu, na nějž dozírá. Práce se už tolik nejeví jako uzavřená do výrobního procesu, nýbrž člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem. (To, co platí o strojích, platí rovněž o kombinaci lidských činností a rozvoji lidských styků.) Teď už ne - vsouvá dělník mezi sebe a objekt jako mezičlánek modifikovaný přírodní předmět; nyní jako prostředníka mezi sebe a neorganickou přírodu, již se zmocňuje, vkládá přírodní proces, který přeměňuje v průmyslový. Ocitá se vedle výrobního procesu, místo aby byl jeho hlavním činitelem. V této proměně se jako hlavní pilíř výroby a bohatství nejeví ani bezprostřední práce, kterou vykonává sám Člověk, ani doba, po kterou pracuje, nýbrž osvojování jeho vlastní všeobecné produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí díky jeho jsoucnu jako společenského organismu — jedním slovem rozvoj společenského individua. Krádež cizí pracovní doby, na niž je založeno dnešní bohatství, se jeví jako ubohá základna proti této nově rozvinuté základně, kterou vytvořil sám velký průmysl. Jakmile práce ve své bezprostřední formě přestala být velkým, zdrojem bohatství, pracovní doba už není a nemůže být mírou bohatství, a tedy i směnná hodnota přestává být mírou užitné hodnoty. Nadpráce masy <lidí> už není podmínkou rozvoje všeobecného bohatství, právě tak jako ne - práce nemnoha <lidí> přestala být podmínkou rozvoje všeobecných sil lidské hlavy. Tím se hroučí výroba založená na směnné hodnotě a sám bez prostřední

materiální výrobní proces se zabývá nuzností a protikladností. Svobodný rozvoj individualit, a tedy nikoli redukce nutné pracovní doby za účelem kladení nadpráce, ale vůbec redukce nutné práce společnosti na minimum, a tomu pak odpovídá umělecké, vědecké atd. vzdělávání individuů díky času, který se pro všechny uvolnil, a díky prostředkům, které byly vytvořeny. Sám kapitál je rozpor procházející procesem, a to proto, že usiluje o zkrácení pracovní doby na minimum, zatímco na druhé straně klade pracovní dobu jako jedinou míru a zdroj bohatství). Proto zkracuje pracovní dobu ve formě nutné pracovní doby a prodlužuje ji ve formě nadbytečné pracovní doby: klade tedy rostoucí měrou nadbytečnou pracovní dobu jako podmínku — jako otázku života a smrti — pro nutnou pracovní dobu. Na jedné straně tedy vyvolává v život všechny síly vědy a přírody, jakož i síly společenské kombinace a společenského styku, aby vytváření bohatství učinil nezávislým (relativně) na pracovní době, která je na ně vynaložena. Na druhé straně chce takto vytvořené obrovské společenské síly měřit pracovní dobou a spoutat je v mezích, které jsou potřebné k tomu, aby se už vytvořená hodnota uchovala jako hodnota. Výrobní síly a společenské vztahy — ty i ony jsou různými stránkami rozvoje společenského individua — se kapitálu jeví jen jako prostředky, a jsou pro něj jen prostředky k tomu, aby mohl vyrábět na své omezené základně. Fakticky jsou však materiálními podmínkami pro to, aby tato základna byla vyhozena do povětří. Národ je opravdu bohatý, jestliže se místo 12 hodin pracuje jen 6. Bohatství není velení nad dobou nadpráce (reálné bohatství), „nýbrž volný čas pro každé individuum a celou společnost vedle času vynaloženého v bezprostřední výrobě“. (Marx 1974, s. 153-154)

„[Skutečná ekonomie — úspornost — záleží v úspoře pracovní doby; (minimum — a redukce na minimum — výrobních nákladů); tato úspornost je však totožná s rozvojem produktivní síly. Nejde tedy vůbec o to zříkat se požitku, nýbrž **rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vloh, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla.** Z hlediska bezprostředního výrobního procesu může být pokládána za produkci fixního kapitálu, přičemž: tento fixní kapitál je sám člověk. Rozumí se ostatně samo sebou, že sama bezprostřední pracovní doba nemůže zůstat v abstraktním protikladu k volnému času — jak se jeví z hlediska buržoazní ekonomie.“ (Marx 1974, s. 157)

Marx klade důraz na vyjádření toho, jakou podobu mají skutečné lidské schopnosti a co znamená rozvoj lidských schopností. Schopnost člověka vykonávat „všeobecnou práci“, tj. vzájemně zprostředkovat a uvádět do vzájemné podmíněnosti procesy v oblasti svého působení. Tato specificky lidská schopnost se může **neomezeně rozvíjet**, protože je bezprostředně spojena s rozvojem vědeckého poznání. A vědecké poznání je proces, který probíhá neomezeně. Proto úspora pracovní doby znamená nárůst „*času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla*“. Tady je základ podstatně vyšší úrovně nové ekonomiky. Ekonomiky, která se bude vyvíjet mimo průmysl.

Druhá z myšlenek je věnovaná problematice trhu a peněz: „*Zdá se, že současný globální tržní kapitalismus má v sobě zabudován autodestrukční prvek, jímž je neustálá bezpodmínečná honba za zvyšováním objemů výroby, prodeje a zisků pro majitele firem, což samozřejmě nelze stupňovat donekonečna.*“ A o kousek dál: „*Říká se, že „oheň je dobrý sluha, ale zlý pán“ a my jsme přesvědčeni, že o penězích to platí dvojnásob. Jsou dobrými služebníky těch, kdo jich mají dostatek, ale zlými pány pro ty, kdo takzvaně „žijí z ruky do úst“, což je, bohužel, převážná většina občanů. Zde už stačí málo*

(ztráta zaměstnání, závažná nemoc atd. atd.) a život člověka a jeho rodiny, která má hypotéku nebo splácí větší půjčky, se doslova a do písmene hroutí.“ (Pána, Štítkovec 2015)

Obě pasáže se o trhu (globálním tržním kapitalismu, penězích) vyjadřují s určitým despektem. To má nepochybně své oprávnění. Neměli bychom však přehlížet skutečnost, že nedílnou součástí komplexní koncepce zaměřené na řešení současných problémů by měla být odpověď na otázku, **jak zdokonalovat a rozvíjet tržní mechanismus**. Tj. nejde jen o poukazování na důsledky působení nedostatečně rozvinutého tržního mechanismu, ale jde i o hledání a nalézání konkrétních cest jeho zdokonalování. Existují například konkrétní možnosti zdokonalování tržních základů pojištění a mechanismů hypotéčních půjček, aby se život těch, které postihlo neštěstí (ztráta zaměstnání, nemoc či úmrtí hlavního živitele rodiny) nezhroutil, aby nadále byly využívány investiční příležitosti spojené s rozvojem, uchováním a uplatněním investičních příležitostí, kterými rodina disponuje.

V této oblasti se nabízí velké možnosti využitím principu přenesené ceny a zprostředkovaného uplatnění přenesené ceny na bázi kontraktů týkajících se lidského kapitálu:

Human capital contracts (zkráceně - **HCC**): *Smlouvy o rozdělení efektů (příjmů) vznikajících na základě nabývání, uchování či uplatnění lidského kapitálu mezi poskytovatelem a nabyvatelem (případně i zprostředkovatelem) produktivních služeb.*

Přenesená cena: *Cena přenesená z trhu, na kterém jsou oceňovány efekty vznikající nabýváním, uchováním či uplatněním lidského kapitálu, do HCC.*

Zprostředkované uplatnění přenesené ceny: *Cena přenesená z trhu, na kterém jsou oceňovány efekty vznikající nabýváním, uchováním či uplatněním lidského kapitálu, do smlouvy, která pojišťuje vlastníka lidského kapitálu před ztrátou tohoto lidského kapitálu či možností jeho uplatnění.*

(Valenčík a kol. 2014, s. 93). Koncepce HCC vychází z Chapman (2005) Johnstone (1972), Palacios (2004).

Čím více bude rozvinut tržní mechanismus ve směru využívání kontraktů výše uvedeného typu (které umožňují vytvářet zpětnou vazbu mezi ekonomickými efekty produktivních služeb a finančními zdroji poskytovatelů těchto služeb), tím více bude ve společnosti vytvářena rovnost podmínek pro využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem, uchováním a uplatňováním lidských schopností. A tím menší roli bude hrát poziční investování a jeho přerůstání v ekonomickou, sociální a informační segregaci společnosti, tak jak k tomu dochází v současné době. Tím více se bude zužovat reálná ekonomická základna pro vznik deviací spojených s vytvářením struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

6. Diskuse a závěr

Pro současné společenské vědy je příznačný **Paradox vypařené angažovanosti**. Čím více si současná doba vyžaduje kvalifikovaný, dobrou teorií podložený, komplexně pojatý, z historického nadhledu vycházející pohled, tím méně prací tohoto typu se objevuje. A nejen to. Rituály současného hodnocení výsledků vědecké práce prakticky neumožňují výstupům, které by se o teoreticky fundovaný, komplexní a interdisciplinární pohled na současné problémy pokusily, aby pronikly do „bodované oblasti“. A tak se angažovanost jako atribut a práce, které by bylo možné označit za angažované, právě v době, kdy je angažovanost společenských věd nejvíce potřeba, doslova vypařily.

Tím větší ocenění zaslouží prostor, který pro prezentaci angažovaných prací vytváří konference *Demokracie versus Totalita peněz v 21. století*.

V příspěvku jsem uvedl, co vše by mělo být součástí komplexního přístupu, o který se mohou – jako o teoretický základ – opřít aktivity zaměřené na nápravu současného historického excesu. Současně jsem prezentoval teze, které jsou výsledkem práce našeho týmu. Ve vztahu k realitě je každé poznání jen přibližné a dílčí. Projevuje se to zejména tehdy, kdy se snažíme odhalit to nejdůležitější z hlediska reálných společenských souvislostí. Proto lze předložené výsledky chápat i jako sousto předhozené kritikům. Fungující organismus poctivé vědy takovou stravu vítá, dovede z ní vyčíst přínosné a vyvrhnout nestravitelné. Komunikace mezi těmi, kteří rozumí „kumštu“ (poctivému, kritickému a teorií kultivovanému myšlení) je tím, o co v této fázi poznání současné reality a hledání cesty ze současných problémů je tím nejdůležitějším.

Literatura

Chapman, B. (2005). Income contingent loans for higher education: International reform. Centre for economic policy research, Research school of social sciences, the Australian National University, 2005.

Johnstone, D. (1972). New patterns for college lending: Income contingent loans. New York: Columbia University Press, 1972. ISBN 0231037090.

Korbel, P. Průmyslová revoluce 4.0: Za 10 let se továrny budou řídit samy a produktivita vzroste o třetinu. Hospodářské noviny 17.5.2015, viz <http://byznys.ihned.cz/c1-64009970-prumyslova-revoluce-4-0-za-10-let-se-tovarny-budou-ridit-samy-a-produktivita-vzroste-o-tretinu>

Lane, A. (2015). Kapitalismus končí. Britské listy 18.7.2015, viz <http://blisty.cz/art/78195.html>
Původní článek v angličtině je na: <http://blisty.cz/art/78195.html#sthash.pplbTEZ4.dpuf>

Palacios, M. (2004). Investing in Human Capital. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Pána, L., Štítkovec, L. (2015). Několik slov úvodem. Úvodní teze ke konferenci Demokracie versus Totalita peněz v 21. Století.

Marx, K. (1974) Rukopisy „Grundrisse II“, Praha, Svoboda 1974. Citováno z on-line přístupného vydání (K. Marx: Rukopisy „Grundrisse II“, Ekonomické rukopisy z let 1857-1859), viz http://www.kmbe.cz/Rukopisy_Grundrisse_2.pdf

Rickta, R. a kol. (1966). Civilizace na rozcestí. Praha: Svoboda, 236 + 20 s.

Reich, R. (1995). Dílo národů -Příprava na kapitalismus 21. století.Praha: Prostor. ISBN 8085190346.

Valenčík, R. a kol. (2014). Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb. Praha. VŠFS EUPRESS. 2014. ISBN 978-80-7408-103-3

Internetové odkazy

<http://radimvalencik.pise.cz/archiv/>

<http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

<http://www.vsfs.cz/lidskykapital/>